

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 13, Αρ. 5 (2026)

ICODL2025

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

13ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

ISBN: 978-618-5335-31-1

Ανοικτή & Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση:

Οι Δεξιότητες του 21ου Αιώνα & η Πρόκληση της Τεχνητής Νοημοσύνης

ΤΟΜΟΣ 5

5-7/12 2025

ΕΑΠ Πάτρα & Εξ Αποστάσεως

Η εξ Αποστάσεως Καλλιτεχνική Σχολική Εκπαίδευση στην Ελλάδα: Προκλήσεις και Προοπτικές

Ευαγγελία Ζώτου

doi: [10.12681/icodl.8186](https://doi.org/10.12681/icodl.8186)

Copyright © 2026, Ευαγγελία Ζώτου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Η εξ Αποστάσεως Καλλιτεχνική Σχολική Εκπαίδευση στην Ελλάδα: Προκλήσεις και Προοπτικές

Distance Learning Art Education in the Greek school: Challenges and Prospects

Ευαγγελία Ζώτου

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια
Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος
elina_z@winsowslive.com

Περίληψη

Η πανδημία COVID-19 μετέφερε την καλλιτεχνική εκπαίδευση σε ψηφιακά περιβάλλοντα, αναδεικνύοντας προκλήσεις όπως η απώλεια βιωματικής διάστασης, οι ανισότητες πρόσβασης και η έλλειψη επιμόρφωσης, αλλά και προοπτικές καινοτομίας μέσω ψηφιακού εγγραμματοσμού, πολυτροπικής έκφρασης και συμπεριληπτικών πρακτικών. Η έρευνα με 150 εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καταλήγει σε προτάσεις εκπαιδευτικής πολιτικής και επαγγελματικής ανάπτυξης για τη βιώσιμη ένταξη των ψηφιακών τεχνολογιών στην καλλιτεχνική διδασκαλία.

Λέξεις-κλειδιά

εξ αποστάσεως εκπαίδευση, τέχνη, ψηφιακή εκπαίδευση, Ελλάδα, προκλήσεις, προοπτικές, εκπαιδευτικοί, ψηφιακά εργαλεία

Abstract

The COVID-19 pandemic shifted arts education in Greece into digital environments, highlighting challenges such as the loss of experiential learning, inequalities in access, and lack of teacher training, while also revealing opportunities for innovation through digital literacy, multimodal expression, and inclusive practices. Based on a study with 150 primary and secondary school teachers, the research proposes educational policy measures and professional development strategies to ensure the sustainable integration of digital technologies into arts education.

Keywords

distance learning, art education, digital pedagogy, Greece, educational challenges, teacher training, digital inclusion

Εισαγωγή: Η Αξία της Καλλιτεχνικής Εκπαίδευσης και η Αναγκαιότητα της Εξ Αποστάσεως εκδοχής της

Η τέχνη αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης και βασικό πυλώνα της εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα, με την ισχυρή καλλιτεχνική της παράδοση, η διδασκαλία της τέχνης συμβάλλει στην καλλιέργεια αισθητικής, δημιουργικότητας και κριτικής σκέψης. Η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη και οι παγκόσμιες προκλήσεις ανέδειξαν την εξ αποστάσεως εκπαίδευση ως απαραίτητη εναλλακτική, ενώ η πανδημία COVID-19 επέβαλε την αιφνίδια μετάβαση σε αυτήν, φανερώνοντας τόσο τα όρια όσο και τις δυνατότητές της (UNESCO, 2020).

Η καλλιτεχνική μάθηση στο ψηφιακό περιβάλλον δεν περιορίζεται στη μετάδοση γνώσεων, αλλά προϋποθέτει βιωματική εμπλοκή σε πλούσιο αισθητικό και πολιτισμικό πλαίσιο (Καψάλης & Αλεξίου, 2021). Μοντέλα όπως το TPACK τονίζουν τη σημασία της διασύνδεσης περιεχομένου, παιδαγωγικής και τεχνολογίας (Mishra & Koehler, 2006), ενώ η κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση του Vygotsky (1978) αναδεικνύει την αξία της αλληλεπίδρασης, ακόμη και ψηφιακά. Έτσι, η εξ αποστάσεως καλλιτεχνική εκπαίδευση δεν αποτελεί μόνο λύση ανάγκης, αλλά δυναμικό πεδίο καινοτομίας που, με κατάλληλη υποστήριξη και επιμόρφωση, μπορεί να προάγει τη δημιουργικότητα, την πολιτισμική ανταλλαγή και την κοινωνική ενσωμάτωση (Henriksen, Mishra, & Fisser, 2016).

Προκλήσεις της Εξ Αποστάσεως Διδασκαλίας της Τέχνης

Η μετάβαση από την παραδοσιακή τάξη στο ψηφιακό ή υβριδικό περιβάλλον θέτει ιδιαίτερες προκλήσεις στην καλλιτεχνική εκπαίδευση, καθώς η τέχνη βασίζεται στην ενσώματη εμπειρία, την υλικότητα και τη φυσική παρουσία (Hetland et al., 2013· Gauntlett, 2011). Η ψηφιακή αναπαράσταση δεν αποδίδει επαρκώς την κλίμακα, την υφή ή τις χρωματικές αποχρώσεις (Ippolito, 2002), ενώ η αξιολόγηση μέσω οθόνης περιορίζει την ανατροφοδότηση. Η άμεση καθοδήγηση και η βιωματική σχέση μαθητείας, θεμελιώδη στοιχεία της καλλιτεχνικής μάθησης, δυσχεραίνονται στο

ψηφιακό περιβάλλον (Efklides & Metallidou, 2003· Polanyi, 1966· Dewey, 1934). Παράλληλα, η δημιουργικότητα συχνά προκύπτει από αυθόρμητη αλληλεπίδραση, η οποία περιορίζεται στην εξ αποστάσεως διδασκαλία (Anderson, 2008). Αν και τεχνολογίες όπως η επαυξημένη ή εικονική πραγματικότητα ανοίγουν νέες δυνατότητες, το κόστος και οι τεχνικοί περιορισμοί εμποδίζουν την ευρεία εφαρμογή τους (Pariser & Fine, 2021). Συνεπώς, η ψηφιακή εκπαίδευση στην τέχνη χρειάζεται νέες παιδαγωγικές προσεγγίσεις που θα σέβονται τον πυρήνα της καλλιτεχνικής πράξης.

Ευκαιρίες και Δυνατότητες της Ψηφιακής Τεχνολογίας στην Καλλιτεχνική Παιδεία

Παρά τις δυσκολίες της μετάβασης στο ψηφιακό περιβάλλον, η εξ αποστάσεως καλλιτεχνική εκπαίδευση ανοίγει νέες παιδαγωγικές δυνατότητες. Οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να λειτουργήσουν ως αυτόνομα εργαλεία μάθησης και δημιουργίας (Laurillard, 2012), ενώ εικονικές περιηγήσεις σε μουσεία και γκαλερί εμπλουτίζουν τη θεωρητική κατανόηση της τέχνης (Economidou, 2010· Parry, 2007). Παράλληλα, τα λογισμικά ψηφιακής δημιουργίας διευρύνουν τα μέσα έκφρασης, αναδεικνύοντας τη σημασία της «ψηφιακής εγγραμματοσύνης» (Paul, 2015· Belshaw, 2011). Η τηλεεκπαίδευση ενισχύει την πρόσβαση και τη συμπερίληψη (Means et al., 2014· UNESCO, 2021), προάγει συνεργατικές πρακτικές μέσω ψηφιακών κοινοτήτων (Siemens, 2005) και μετασχηματίζει τον ρόλο του εκπαιδευτικού σε καθοδηγητή. Με κατάλληλη επιμόρφωση και υποστήριξη, μπορεί να αποτελέσει ένα νέο παράδειγμα καινοτόμου και δημοκρατικής καλλιτεχνικής μάθησης (Burnard, 2007).

Η Κατάσταση στην Ελλάδα: Προκλήσεις και Προοπτικές Ενσωμάτωσης

Η ενσωμάτωση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στην ελληνική καλλιτεχνική παιδεία βρίσκεται σε μεταβατικό στάδιο, χαρακτηριζόμενη από έντονες ασυμμετρίες μεταξύ των εκπαιδευτικών βαθμίδων και γεωγραφικών περιοχών. Ενώ η πανδημία COVID-19 λειτούργησε ως επιταχυντής της ψηφιακής μετάβασης, η καλλιτεχνική εκπαίδευση στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια βαθμίδα παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό στο περιθώριο των μεταρρυθμίσεων (Αναγνωστοπούλου & Σγουρός, 2021), σε αντίθεση με την τριτοβάθμια εκπαίδευση και τη μη τυπική μάθηση που

αναδείχθηκαν σε εστίες καινοτομίας. Συγκεκριμένα, στα πανεπιστημιακά τμήματα τεχνών, η αξιοποίηση πλατφορμών όπως το e-Class και η χρήση εξειδικευμένων λογισμικών (Blender, Krita, Adobe Suite) ενίσχυσαν τη δημιουργικότητα των φοιτητών (Δημαράς & Παγώνη, 2022· Koutsopoulos, 2015), ενώ πολιτιστικοί οργανισμοί ανέδειξαν την εξ αποστάσεως τέχνη ως δυναμικό μέσο συμμετοχής (Economidou & Meintani, 2011). Αντιθέτως, στη βασική εκπαίδευση η εφαρμογή υπήρξε προβληματική, με τα καλλιτεχνικά μαθήματα συχνά να υποβαθμίζονται λόγω έλλειψης ψηφιακού υλικού και δομικών ελλειμμάτων (Καλαμαρά, 2021). Το ψηφιακό χάσμα και η ανισότητα στην πρόσβαση σε τεχνολογικά μέσα και τεχνογνωσία λειτούργησαν αποτρεπτικά, αφήνοντας μαθητές από κοινωνικά ευάλωτες ή αγροτικές περιοχές ουσιαστικά αποκλεισμένους από την καλλιτεχνική διαδικασία (OECD, 2020· UNESCO, 2021).

Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών και Ποιοτικό Ψηφιακό Υλικό

Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις ψηφιακές παιδαγωγικές μεθόδους αποτελεί θεμέλιο για την αποτελεσματική ενσωμάτωση της εξ αποστάσεως διδασκαλίας. Παρόλο που έχουν αναπτυχθεί δράσεις όπως το επιμορφωτικό πρόγραμμα του ΙΕΠ για την ψηφιακή παιδαγωγική αξιοποίηση της τηλεεκπαίδευσης, αυτές παραμένουν γενικού χαρακτήρα και δεν εστιάζουν ειδικά στις καλλιτεχνικές ειδικότητες (ΙΕΠ, 2020). Οι εικαστικοί εκπαιδευτικοί, για παράδειγμα, συχνά αναγκάζονται να σχεδιάζουν οι ίδιοι το υλικό τους χωρίς σαφές θεσμικό πλαίσιο ή υποστηρικτικό δίκτυο (Καλαμαρά, 2021).

Η δημιουργία ποιοτικού, πολυτροπικού και πολιτισμικά πλουραλιστικού ψηφιακού περιεχομένου για την τέχνη παραμένει ζητούμενο. Η χρήση video-tutorials, διαδραστικών εφαρμογών, παιχνιδοποίησης και ψηφιακών εργαλείων δημιουργίας θα μπορούσε να ενισχύσει τη συμμετοχικότητα και τη φαντασία των μαθητών, αρκεί να εντάσσονται σε παιδαγωγικά συνεκτικό πλαίσιο (Laurillard, 2012· Burnard, 2007).

Η ανάγκη για θεσμικό σχεδιασμό και στρατηγική υποστήριξη

Η έλλειψη θεσμικού οράματος και μακροπρόθεσμου σχεδιασμού για την ψηφιακή καλλιτεχνική εκπαίδευση συνιστά σοβαρό εμπόδιο. Απαιτείται η χάραξη ενιαίας πολιτικής που να εντάσσει την τέχνη στο ψηφιακό εκπαιδευτικό τοπίο όχι ως προαιρετική ή περιφερειακή δραστηριότητα, αλλά ως θεμελιώδες παιδαγωγικό εργαλείο (Efland, 2002). Η τέχνη δεν είναι απλώς φορέας πολιτισμικής κληρονομιάς,

αλλά και πλαίσιο ανάπτυξης της δημιουργικής σκέψης, της συναισθηματικής νοημοσύνης και της κοινωνικής ενσυναίσθησης – δεξιότητες κρίσιμες στον 21ο αιώνα (Robinson, 2011).

Επομένως, η Ελλάδα βρίσκεται ακόμη στα πρώτα στάδια συστηματικής ενσωμάτωσης της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στην καλλιτεχνική παιδεία. Η πρόοδος που σημειώνεται στην τριτοβάθμια και μη τυπική εκπαίδευση δεν έχει ακόμη μεταφερθεί αποτελεσματικά στις πρώτες βαθμίδες της εκπαίδευσης, όπου εντοπίζονται τα πιο έντονα προβλήματα. Η αντιμετώπιση της ψηφιακής ανισότητας, η στοχευμένη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και η δημιουργία θεσμικά υποστηριζόμενων εκπαιδευτικών εργαλείων για την τέχνη αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την ισόρροπη και ουσιαστική ψηφιακή μετάβαση της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Παιδαγωγικές Προσεγγίσεις και Βέλτιστες Πρακτικές για την Εξ Αποστάσεως Διδασκαλία της Τέχνης

Η ενσωμάτωση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στις τέχνες απαιτεί καινοτόμες παιδαγωγικές μεθόδους που σέβονται τη βιωματική και αισθητηριακή φύση της καλλιτεχνικής εμπειρίας (Efland, 2002· Eisner, 2002). Η αποτελεσματικότητα του ψηφιακού περιβάλλοντος βασίζεται στη μετάβαση από την παθητική κατανάλωση στη βιωματική μάθηση (Kolb, 1984), τη διαφοροποιημένη διδασκαλία (Tomlinson, 2001) και την καλλιέργεια της αυτονομίας (Burnard & White, 2008). Ψηφιακά εργαλεία όπως τα Padlet, Miro, Artsteps και Flipgrid μετατρέπουν τις πλατφόρμες σε δυναμικά εργαστήρια συλλογικής σκέψης και έκθεσης, δημιουργώντας ένα πολυτροπικό πεδίο μάθησης που ενισχύει την ενεργή συμμετοχή (Laurillard, 2012). Παράλληλα, η χρήση εικονικών περιβαλλόντων (Zoom, Teams) διευκολύνει τη δημιουργία κοινοτήτων μάθησης (Wenger, 1998), ενώ η ψηφιακή αφηγηματολογία μέσω Adobe Express ή WeVideo επιτρέπει στους μαθητές να εκφραστούν προσωπικά και κοινωνικά (Robin, 2008· Ohler, 2013).

Η καλλιτεχνική εξέλιξη υποστηρίζεται περαιτέρω από την αναστοχαστική πρακτική και τη χρήση ψηφιακών portfolios (Schon, 1987· Barrett, 2007), καθώς και από την παροχή εξατομικευμένης ανατροφοδότησης μέσω video feedback και διαβαθμισμένων κριτηρίων αξιολόγησης (Andrade, 2000). Διεθνώς, η συνδυασμένη

μάθηση (blended learning) αναδεικνύεται ως η πλέον αποδοτική πρακτική (Harasim, 2012· European Commission, 2017), ενώ στην Ελλάδα πρωτοβουλίες όπως το "e-Εικαστικά" και δράσεις του Πανεπιστημίου Αιγαίου προσφέρουν ολοκληρωμένα μοντέλα δημιουργικής εξ αποστάσεως διδασκαλίας (Αγγελοπούλου & Μαρκοπούλου, 2022). Συμπερασματικά, η ψηφιακή στροφή στην τέχνη δεν αποτελεί μόνο τεχνική πρόκληση αλλά μια παιδαγωγική ευκαιρία για τη διαμόρφωση ενεργητικών και πολυτροπικών περιβαλλόντων μάθησης, με την προϋπόθεση της θεσμικής υποστήριξης και της συστηματικής επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών.

Η Τέχνη στην Ψηφιακή Εποχή - Μια Ευκαιρία για Αναγέννηση

Η εφαρμογή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στα καλλιτεχνικά μαθήματα της Ελλάδας αποτελεί ένα δυναμικό πεδίο, όπου η βιωματική φύση της τέχνης συναντά τις προκλήσεις του ψηφιακού μετασχηματισμού. Η πανδημία COVID-19 αποκάλυψε σοβαρές συστημικές αδυναμίες, όπως η έλλειψη υποστήριξης των εκπαιδευτικών (Μακρή & Αθανασίου, 2021), η ψηφιακή ανισότητα (OECD, 2020) και η απουσία προσαρμοσμένου υλικού (Κουτσοπούλου, 2020· Χατζηνικολάου & Καραγιάννη, 2022). Ωστόσο, η ψηφιακή μετάβαση προσφέρει ταυτόχρονα ευκαιρίες για δημοκρατική πρόσβαση στη γνώση (UNESCO, 2021) και ενίσχυση της δημιουργικής αυτενέργειας μέσω ψηφιακών μουσείων και εργαλείων συνεργασίας (Laurillard, 2012· Robin, 2008· European Commission, 2019). Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος των εκπαιδευτικών μετασχηματίζεται σε συντονιστή δημιουργικών εμπειριών, καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη για επαγγελματική ανάπτυξη στην ψηφιακή παιδαγωγική (Βακαλόπουλος & Παπαγεωργίου, 2021· Χουρδάκης, 2022).

Για την επιτυχή ενσωμάτωση των τεχνών, απαιτείται μια ολοκληρωμένη εθνική στρατηγική που θα συνδυάζει την ενίσχυση των υποδομών (Wi-Fi, tablets) με τη δημιουργία ανοικτών ψηφιακών πόρων (OER) και τη θεσμική συνεργασία μεταξύ Υπουργείου, πανεπιστημίων και εκπαιδευτικών ενώσεων. Η στρατηγική αυτή οφείλει να αξιοποιεί το εθνικό πολιτιστικό απόθεμα σε ψηφιακή μορφή (Economidou & Meintani, 2011), διασφαλίζοντας την ακαδημαϊκή εγκυρότητα του εγχειρήματος. Συμπερασματικά, η εξ αποστάσεως καλλιτεχνική εκπαίδευση στην Ελλάδα μπορεί να εξελιχθεί σε πυλώνα παιδαγωγικής ανανέωσης, εφόσον η επένδυση εστιαστεί στο ανθρώπινο δυναμικό και στη διαμόρφωση ενός δημιουργικού ψηφιακού

οικοσυστήματος που θα προάγει την αισθητική καλλιέργεια και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών.

Έρευνα για τις Απόψεις των Ελλήνων Εκπαιδευτικών σχετικά με την Τέχνη και την Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση αποτέλεσε μια αναγκαστική μεταρρύθμιση στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, και έθεσε νέες προκλήσεις και ευκαιρίες στη διδασκαλία όλων των γνωστικών αντικειμένων, συμπεριλαμβανομένων και των καλλιτεχνικών μαθημάτων (Κουτσόπουλος, 2015· Χατζηνικολάου & Καραγιάννη, 2022). Τα μαθήματα της τέχνης (εικαστικά, μουσική, θέατρο, χορός) είναι από τη φύση τους βιωματικά και αισθητηριακά, με ιδιαίτερη έμφαση στη χειρωνακτική δημιουργία, τη συναισθηματική εμπλοκή και τη συνεργατική μάθηση (Eisner, 2002). Συνεπώς, η μετάβασή τους στο ψηφιακό περιβάλλον ανέδειξε πολλαπλά ερωτήματα παιδαγωγικής, τεχνολογικής και θεσμικής φύσεως.

Η παρούσα έρευνα επιδιώκει να διερευνήσει τις απόψεις των Ελλήνων εκπαιδευτικών καλλιτεχνικών μαθημάτων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με την ενσωμάτωση της τέχνης στην εξ αποστάσεως διδασκαλία. Επικεντρώνεται σε τέσσερις βασικές θεματικές: (α) τις εμπειρίες των εκπαιδευτικών από τη διαδικασία, (β) τις προκλήσεις που αντιμετώπισαν, (γ) τις ευκαιρίες που εντόπισαν στο νέο μαθησιακό περιβάλλον, και (δ) τις προτάσεις που διατυπώνουν για τη βελτίωση της εξ αποστάσεως καλλιτεχνικής εκπαίδευσης.

Σκοπός και Ερευνητικοί Στόχοι

Οι στόχοι της έρευνας προσδιορίζονται με γνώμονα τη σφαιρική κατανόηση του ψηφιακού μετασχηματισμού στις τέχνες. Συγκεκριμένα, η μελέτη στοχεύει στην καταγραφή των εμπειριών των εκπαιδευτικών καλλιτεχνικών κλάδων υπό εξ αποστάσεως συνθήκες, καθώς και στην αποτύπωση των κυριότερων παιδαγωγικών, τεχνολογικών και υλικοτεχνικών προκλήσεων. Παράλληλα, επιδιώκει την ανάδειξη θετικών πρακτικών που ενισχύουν τη δημιουργικότητα στο ψηφιακό περιβάλλον και τη διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων βελτίωσης από την πλευρά των εκπαιδευτικών. Τέλος, η έρευνα φιλοδοξεί να ενισχύσει τον επιστημονικό διάλογο

σχετικά με την επαγγελματική ανάπτυξη και τη θεσμική υποστήριξη που απαιτείται για τους εκπαιδευτικούς των καλλιτεχνικών μαθημάτων.

Μεθοδολογία Έρευνας

Συγκεκριμένα, για τη συλλογή δεδομένων χρησιμοποιήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο (Παράρτημα 1), που σχεδιάστηκε ώστε να περιλαμβάνει τόσο κλειστές (ποσοτικές) ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, όσο και ανοιχτές (ποιοτικές) ερωτήσεις, προκειμένου να καταγραφούν ποσοτικά στοιχεία σχετικά με τις εμπειρίες, τις αντιλήψεις και τις προκλήσεις, καθώς και πλούσια ποιοτική πληροφόρηση από τις προσωπικές απόψεις και προτάσεις των εκπαιδευτικών. Η χρήση ερωτηματολογίων αποτελεί ένα ευρέως αποδεκτό εργαλείο συλλογής δεδομένων στην εκπαιδευτική έρευνα, καθώς επιτρέπει τη συγκέντρωση δεδομένων από μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων με συγκρίσιμη μορφή (Fowler, 2014).

Η έρευνα απευθύνθηκε σε ενεργούς εκπαιδευτικούς των καλλιτεχνικών κλάδων που διδάσκουν μαθήματα εικαστικών, μουσικής, θεατρολογίας και χορού σε σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Η επιλογή αυτής της στοχευμένης ομάδας έγινε βάσει της ειδικότητας και της εμπειρίας τους με τα συγκεκριμένα μαθήματα, δεδομένου ότι αυτοί οι εκπαιδευτικοί αποτελούν τον πυρήνα της καλλιτεχνικής παιδείας στη δημόσια εκπαίδευση (Koutsopoulos, 2015).

Η διανομή του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονικά μέσω εκπαιδευτικών δικτύων και επαγγελματικών ενώσεων, εξασφαλίζοντας την ευρεία γεωγραφική κάλυψη και την εκπροσώπηση από διάφορες περιφέρειες της χώρας. Η συλλογή δεδομένων έγινε με σεβασμό στις αρχές της ερευνητικής δεοντολογίας και της ανωνυμίας των συμμετεχόντων (Bryman, 2016).

Η ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων βασίστηκε σε περιγραφική στατιστική για τη χαρτογράφηση των τάσεων και συχνοτήτων, ενώ η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων έγινε μέσω θεματικής ανάλυσης (Braun & Clarke, 2006), επιτρέποντας την ανάδειξη κεντρικών θεμάτων και μοτίβων που σχετίζονται με τις παιδαγωγικές πρακτικές, τις δυσκολίες και τις ευκαιρίες στην εξ αποστάσεως διδασκαλία της τέχνης.

Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση ευελπιστεί να προσφέρει μια πλήρη και εμπειριστατωμένη εικόνα του φαινομένου, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη

στοχευμένων προτάσεων για την βελτίωση και προσαρμογή των εκπαιδευτικών πρακτικών στην ψηφιακή εποχή (Creswell, 2014; Johnson & Onwuegbuzie, 2004).

Δομή Ερωτηματολογίου και Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Το ερευνητικό εργαλείο σχεδιάστηκε με μια μεικτή προσέγγιση, περιλαμβάνοντας τόσο κλειστές όσο και ανοικτές ερωτήσεις για μια σφαιρική συλλογή δεδομένων. Συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής εστίασαν στη συγκέντρωση ποσοτικών στοιχείων σχετικά με το επίπεδο εξοικείωσης των εκπαιδευτικών με τα ψηφιακά εργαλεία, τη συχνότητα εφαρμογής των διδακτικών μεθόδων και τον βαθμό υποστήριξης από τη σχολική μονάδα. Παράλληλα, οι ανοικτές ερωτήσεις πρόσφεραν τη δυνατότητα ποιοτικής ανάλυσης, καθώς επέτρεψαν στους συμμετέχοντες να αναπτύξουν διεξοδικά τις απόψεις τους για τις προκλήσεις, τα οφέλη και τις ιδιαίτερες παιδαγωγικές ανάγκες που αναδείχθηκαν κατά τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών μαθημάτων στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Η διανομή του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονικά (μέσω Google Forms), κατά κύριο λόγο μέσω επαγγελματικών δικτύων και φορέων εκπαιδευτικών καλλιτεχνικών μαθημάτων. Η έρευνα διεξήχθη από τον Μάρτιο έως τον Μάιο του 2025.

Δείγμα Έρευνας

Το τελικό δείγμα της έρευνας αποτελείται από 150 εκπαιδευτικούς, εκ των οποίων οι 85 προέρχονται από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (56%) και οι 65 από τη δευτεροβάθμια (44%). Η αντιπροσωπευτικότητα και η ποικιλομορφία του δείγματος διασφαλίζονται από την ευρεία γεωγραφική κατανομή των συμμετεχόντων, οι οποίοι προέρχονται από ποικίλες περιοχές της Ελλάδας, όπως η Αττική, η Θεσσαλονίκη, η Κρήτη, η Δυτική Ελλάδα και οι νησιωτικές περιοχές. Στην πλειονότητά τους, οι συμμετέχοντες διαθέτουν διδακτική εμπειρία που υπερβαίνει τα δέκα έτη, ενώ αξίζει να σημειωθεί πως το 72% εξ αυτών έχει ενεργή εμπειρία στην εξ αποστάσεως διδασκαλία καλλιτεχνικών μαθημάτων, είτε κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19 είτε μέσω μεταγενέστερων ψηφιακών δράσεων, όπως σεμινάρια και πολιτιστικά προγράμματα.

Ηθική και Δεοντολογία της Έρευνας

Η παρούσα έρευνα διεξήχθη με πλήρη σεβασμό στους κανόνες ηθικής και δεοντολογίας της επιστημονικής έρευνας. Η συμμετοχή των εκπαιδευτικών ήταν εθελοντική, με πλήρη ενημέρωση σχετικά με το σκοπό της μελέτης και τη χρήση των δεδομένων (Bryman, 2016). Η ανωνυμία και η εμπιστευτικότητα των απαντήσεων διασφαλίστηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας, αποφεύγοντας την καταγραφή προσωπικών στοιχείων που θα μπορούσαν να ταυτοποιήσουν τους συμμετέχοντες (Flick, 2018). Επιπλέον, οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να αποχωρήσουν από την έρευνα οποιαδήποτε στιγμή χωρίς καμία συνέπεια. Η διαδικασία συλλογής και ανάλυσης δεδομένων ακολούθησε τις αρχές της δεοντολογίας, διασφαλίζοντας την ορθή χρήση και προστασία των δεδομένων σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους περί προσωπικών δεδομένων και την οδηγία GDPR (European Parliament, 2016).

Αποτελέσματα Έρευνας

Δημογραφικά Στοιχεία των Συμμετεχόντων

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας (Πίνακας 1 – Παράρτημα 2), το δείγμα της έρευνας παρουσιάζει μια αξιοσημείωτη πολυμορφία ως προς τα δημογραφικά και επαγγελματικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών. Αναφορικά με το φύλο, η πλειονότητα των συμμετεχόντων είναι γυναίκες (72%, 108 άτομα), ενώ οι άνδρες αποτελούν το 26,7% (40 άτομα). Η ηλικιακή κατανομή αναδεικνύει ως κυρίαρχη την ομάδα των 35–44 ετών (42%), ακολουθούμενη από τις ηλικίες 45–54 (30%), ενώ οι νεότεροι (25-34 ετών) και οι μεγαλύτεροι (άνω των 55) αποτελούν το 18% και το 10% αντίστοιχα. Σε επίπεδο εκπαιδευτικής βαθμίδας, το δείγμα ισορροπεί μεταξύ της Δευτεροβάθμιας (54%) και της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (46%).

Όσον αφορά την εξειδίκευση, οι συμμετέχοντες καλύπτουν όλο το φάσμα των τεχνών, με τα Εικαστικά να κατέχουν το μεγαλύτερο ποσοστό (40%), ακολουθούμενα από τη Μουσική (30%), τη Θεατρική Αγωγή (20%) και τον Χορό (10%). Το επαγγελματικό προφίλ των εκπαιδευτικών χαρακτηρίζεται από σημαντική εμπειρία, καθώς το 66,7% διαθέτει πάνω από 11 έτη προϋπηρεσίας. Τέλος, αναφορικά με την τεχνολογική τους ετοιμότητα πριν την πανδημία, το 45,3% δήλωσε μέτρια εξοικείωση με τα ψηφιακά μέσα, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (33,3%) δήλωσε ελάχιστη έως καθόλου εξοικείωση, στοιχείο που υπογραμμίζει την ανάγκη για περαιτέρω ψηφιακή

υποστήριξη. Όσον αφορά την εξειδίκευση, οι συμμετέχοντες καλύπτουν όλο το φάσμα των τεχνών, με τα Εικαστικά να κατέχουν το μεγαλύτερο ποσοστό (40%), ακολουθούμενα από τη Μουσική (30%), τη Θεατρική Αγωγή (20%) και τον Χορό (10%). Το επαγγελματικό προφίλ των εκπαιδευτικών χαρακτηρίζεται από σημαντική εμπειρία, καθώς το 66,7% διαθέτει πάνω από 11 έτη προϋπηρεσίας. Τέλος, αναφορικά με την τεχνολογική τους ετοιμότητα πριν την πανδημία, το 45,3% δήλωσε μέτρια εξοικείωση με τα ψηφιακά μέσα, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (33,3%) δήλωσε ελάχιστη έως καθόλου εξοικείωση, στοιχείο που υπογραμμίζει την ανάγκη για περαιτέρω ψηφιακή υποστήριξη.

Εμπειρίες των Εκπαιδευτικών από την Εξ Αποστάσεως Καλλιτεχνική Διδασκαλία

Η ανάλυση των δεδομένων ανέδειξε μια πολυδιάστατη εικόνα των εμπειριών που βίωσαν οι εκπαιδευτικοί καλλιτεχνικών μαθημάτων κατά τη μετάβασή τους στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Η αρχική φάση προσαρμογής υπήρξε ιδιαίτερα απαιτητική, με το 68% των συμμετεχόντων να τη χαρακτηρίζει ως «δύσκολη έως πολύ δύσκολη». Ως κύριες αιτίες αυτής της δυσκολίας αναφέρθηκαν η έλλειψη στοχευμένης επιμόρφωσης και η απουσία πρότερης εμπειρίας σε ψηφιακά μαθησιακά περιβάλλοντα. Σε αντίθεση με τη μεγάλη πλειονότητα, μόλις το 21% των ερωτηθέντων αισθάνθηκε επαρκώς προετοιμασμένο για τις νέες απαιτήσεις, ενώ ένα περιορισμένο 11% αντιμετώπισε την εμπειρία θετικά από το ξεκίνημά της.

Όσον αφορά τη συνολική αποτίμηση της εμπειρίας, τα ευρήματα υπογραμμίζουν μια επικρατούσα αίσθηση δυσαρέσκειας. Συγκεκριμένα, το 55% των εκπαιδευτικών αξιολόγησε την εμπειρία αρνητικά, συσχετίζοντάς την με αισθήματα επαγγελματικής απομόνωσης, απογοήτευσης και, κυρίως, με την απώλεια της άμεσης δημιουργικής αλληλεπίδρασης που χαρακτηρίζει τις τέχνες. Από το υπόλοιπο δείγμα, το 30% υιοθέτησε μια ουδέτερη στάση, ενώ μόλις το 15% των συμμετεχόντων δήλωσε ότι αποκόμισε θετικές εμπειρίες από την εξ αποστάσεως καλλιτεχνική διδασκαλία.

Οι απαντήσεις στις ανοικτές ερωτήσεις ενίσχυσαν την ποσοτική εικόνα. Πολλοί εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν στην απώλεια της φυσικής παρουσίας, που θεωρείται κρίσιμη για τη διδασκαλία μαθημάτων όπως το θέατρο, η μουσική και τα εικαστικά. Όπως ανέφερε ένας συμμετέχων: «Η σωματική έκφραση, η χειρονομία, η αμεσότητα, δεν μεταφέρονται μέσω οθόνης. Το μάθημα γίνεται ψυχρό και απόμακρο».

Παρόλα αυτά, ένα ποσοστό 34% δήλωσε ότι η εμπειρία τους ώθησε στην ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων, όπως η χρήση εκπαιδευτικών εφαρμογών, η δημιουργία πολυμεσικού υλικού και η ενσωμάτωση στοιχείων ψηφιακής αφήγησης. Ορισμένοι εκπαιδευτικοί (περίπου 19%) τόνισαν ότι η εξ αποστάσεως διδασκαλία τους προσέφερε μια ευκαιρία για επανεκτίμηση και επανασχεδιασμό της παιδαγωγικής τους προσέγγισης.

Προκλήσεις στην Εξ Αποστάσεως Καλλιτεχνική Διδασκαλία

Η μετάβαση στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση ανέδειξε σημαντικές προκλήσεις για τους εκπαιδευτικούς καλλιτεχνικών μαθημάτων, κυρίως λόγω της βιωματικής και διαδραστικής φύσης αυτών των αντικειμένων. Τα ευρήματα κατατάσσονται σε τρεις βασικούς άξονες: παιδαγωγικές, τεχνολογικές και υλικοτεχνικές προκλήσεις.

Παιδαγωγικές Προκλήσεις

Τα ευρήματα της έρευνας αναδεικνύουν σημαντικά εμπόδια που δυσχέραναν το εκπαιδευτικό έργο, με κυριότερο την απουσία της φυσικής αλληλεπίδρασης. Συγκεκριμένα, η συντριπτική πλειονότητα των εκπαιδευτικών (78,7%, 118 άτομα) υπογράμμισε ότι η έλλειψη δια ζώσης επικοινωνίας παρεμπόδιζε σοβαρά την εφαρμογή θεμελιωδών παιδαγωγικών αρχών της τέχνης, όπως η βιωματική μάθηση, η σωματική έκφραση και η συνεργατικότητα.

Παράλληλα, η ψηφιακή απόσταση φαίνεται πως επηρέασε αρνητικά τη στάση των μαθητών, καθώς το 56,7% των συμμετεχόντων (85 άτομα) παρατήρησε αισθητά χαμηλότερη εμπλοκή και κινητοποίηση, ένα φαινόμενο που υπήρξε εντονότερο στα αντικείμενα της μουσικής και του θεάτρου. Τέλος, μια επιπλέον κρίσιμη πρόκληση αφορούσε τη διαδικασία της αξιολόγησης, με το 32% των εκπαιδευτικών (48 άτομα) να επισημαίνει τη δυσκολία στην αυθεντική αποτίμηση της δημιουργικής εργασίας των μαθητών μέσω των ψηφιακών μέσων.

Τεχνολογικές Προκλήσεις

Τα τεχνικά και επιμορφωτικά ελλείμματα αποτέλεσαν κεντρικό άξονα των δυσκολιών που αντιμετώπισαν οι εκπαιδευτικοί. Συγκεκριμένα, η πλειονότητα των συμμετεχόντων (60%, 90 άτομα) ήρθε αντιμέτωπη με σοβαρά τεχνικά προβλήματα, όπως οι χαμηλές ταχύτητες σύνδεσης στο διαδίκτυο και οι δυσλειτουργίες στον εξοπλισμό ήχου και εικόνας.

Παράλληλα, αναδείχθηκε ένα σημαντικό κενό στην εξειδικευμένη γνώση, καθώς το 44,7% (67 άτομα) δήλωσε ότι δεν διέθετε την απαραίτητη κατάρτιση για τη χρήση προχωρημένων ψηφιακών εργαλείων, όπως λογισμικά μουσικής σύνθεσης ή εφαρμογές εικονικού σχεδίου. Η ανάγκη για συστηματική υποστήριξη επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι μόλις το 24% των εκπαιδευτικών (36 άτομα) ανέφερε πως είχε λάβει μια ολοκληρωμένη και επαρκή επιμόρφωση πάνω στις τεχνολογίες της εξ αποστάσεως διδασκαλίας.

Υλικοτεχνικές και θεσμικές ελλείψεις

102 εκπαιδευτικοί (68%) δήλωσαν ότι οι μαθητές τους δεν διέθεταν τον απαραίτητο εξοπλισμό στο σπίτι (π.χ. μουσικά όργανα, υλικά εικαστικών, επαρκή τεχνολογία). 74 συμμετέχοντες (49,3%) ανέφεραν έλλειψη οργανωμένης υποστήριξης από τα σχολεία ή τις διευθύνσεις εκπαίδευσης. Ένα 25% (38 άτομα) επισήμανε την απουσία προσαρμοσμένων αναλυτικών προγραμμάτων για διδασκαλία τέχνης εξ αποστάσεως.

Ευκαιρίες και Θετικές Πρακτικές στην Εξ Αποστάσεως Καλλιτεχνική Εκπαίδευση

Παρά τις σημαντικές προκλήσεις, αρκετοί εκπαιδευτικοί εντόπισαν και θετικά στοιχεία στην εξ αποστάσεως διδασκαλία των καλλιτεχνικών μαθημάτων, κυρίως σε επίπεδο τεχνολογικών δυνατοτήτων, ενίσχυσης της αυτονομίας των μαθητών και ανάπτυξης νέων διδακτικών πρακτικών.

Ανάπτυξη Ψηφιακών Δεξιοτήτων

Παρά τις σημαντικές δυσκολίες, η έρευνα ανέδειξε και μια θετική διάσταση που αφορά την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών. Συγκεκριμένα, η πλειονότητα των συμμετεχόντων (64%, 96 άτομα) ανέφερε ότι η εμπειρία της εξ αποστάσεως διδασκαλίας λειτούργησε ως κίνητρο για την ανάπτυξη νέων ψηφιακών δεξιοτήτων, όπως η χρήση εξειδικευμένων προγραμμάτων επεξεργασίας εικόνας, ήχου και βίντεο. Στο πλαίσιο αυτό, το 25,3% (38 άτομα) προχώρησε στην ενεργή αξιοποίηση διαδραστικών εργαλείων, όπως το Padlet, το Canva, το Soundtrap και το Jamboard, τα οποία συνέβαλαν ουσιαστικά στην ενίσχυση της συμμετοχής και της δημιουργικής εμπλοκής των μαθητών στο ψηφιακό περιβάλλον.

Νέες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης

Παράλληλα με την ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών, τα ευρήματα της έρευνας κατέδειξαν και σημαντικά οφέλη για τους ίδιους τους μαθητές. Συγκεκριμένα, το 48% των εκπαιδευτικών (72 άτομα) παρατήρησε ότι οι μαθητές υιοθέτησαν και εξέλιξαν νέους τρόπους έκφρασης μέσω των ψηφιακών μέσων, πειραματιζόμενοι με τη ψηφιακή ζωγραφική, τις ηχογραφήσεις και τη δημιουργία θεατρικών βίντεο.

Επιπλέον, το 26,7% των συμμετεχόντων (40 άτομα) αξιοποίησε τη δυνατότητα ανάθεσης συνθετικών εργασιών, οι οποίες προήγαγαν τη διαθεματικότητα και τη δημιουργική σκέψη. Μέσα από πρακτικές όπως η δημιουργία βίντεο-performance, ο σχεδιασμός ψηφιακών κόμικ ή η σύνθεση μουσικών loops, οι μαθητές κατάφεραν να συνδυάσουν διαφορετικά καλλιτεχνικά πεδία, αναδεικνύοντας τις δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία για έναν σύγχρονο καλλιτεχνικό γραμματισμό.

Ευελιξία και αυτονομία μάθησης

Μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πτυχή που ανέδειξε η έρευνα αφορά τη συμπεριληπτική δυναμική και την καλλιέργεια της αυτονομίας στο ψηφιακό περιβάλλον. Συγκεκριμένα, το 46% των εκπαιδευτικών (69 άτομα) παρατήρησε ότι η εξ αποστάσεως διδασκαλία προσέφερε σημαντική ευελιξία στον ρυθμό και τον τρόπο μάθησης, γεγονός που ευνόησε ιδιαίτερα τους μαθητές που βίωναν άγχος συμμετοχής στη φυσική τάξη.

Παράλληλα, το 19,3% των συμμετεχόντων (29 άτομα) κατέγραψε θετικές περιπτώσεις μαθητών οι οποίοι, μέσω της ψηφιακής διαδικασίας, ανέπτυξαν μεγαλύτερο βαθμό αυτονομίας και προσωπικής υπευθυνότητας στην οργάνωση και εκτέλεση της καλλιτεχνικής τους εργασίας. Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι το ψηφιακό εργαστήριο μπορεί να λειτουργήσει ως ένας "ασφαλής" χώρος έκφρασης, επιτρέποντας σε ορισμένες ομάδες μαθητών να αναδείξουν τις δημιουργικές τους ικανότητες με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση. Αυτή η θεματική ενότητα δείχνει ότι, παρά τα εμπόδια, η εξ αποστάσεως τέχνη δεν ταυτίζεται αποκλειστικά με απώλεια, αλλά δύναται να αποτελέσει πεδίο καινοτομίας, εφόσον πλαισιωθεί παιδαγωγικά.

Προτάσεις για τη Βελτίωση της Εξ Αποστάσεως Καλλιτεχνικής Εκπαίδευσης

Η ανάλυση των ανοιχτών ερωτήσεων του ερωτηματολογίου ανέδειξε μια σειρά από ρεαλιστικές και τεκμηριωμένες προτάσεις των εκπαιδευτικών για την ενίσχυση της

ποιότητας και της αποτελεσματικότητας της εξ αποστάσεως διδασκαλίας στα καλλιτεχνικά μαθήματα.

Οι προτάσεις των εκπαιδευτικών για τη βελτίωση της εξ αποστάσεως καλλιτεχνικής εκπαίδευσης αναδεικνύουν μια σαφή επιθυμία για μετάβαση από την περιστασιακή εφαρμογή σε ένα οργανωμένο και ποιοτικό πλαίσιο διδασκαλίας. Η συντριπτική πλειονότητα του δείγματος (73,3%, 110 άτομα) υπογραμμίζει ως πρωταρχική ανάγκη τη συστηματική επιμόρφωση, η οποία θα πρέπει να καλύπτει τόσο τη χρήση εξειδικευμένων ψηφιακών καλλιτεχνικών εργαλείων (ήχος, video editing, ψηφιακή ζωγραφική) όσο και τις αντίστοιχες παιδαγωγικές προσεγγίσεις. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον πρακτικό προσανατολισμό των σεμιναρίων, τα οποία προτείνεται να βασίζονται σε εφαρμοσμένα παραδείγματα.

Παράλληλα, η υποστήριξη της υλικοτεχνικής υποδομής παραμένει κρίσιμο αίτημα, με το 62,7% των εκπαιδευτικών (94 άτομα) να ζητά την παροχή σύγχρονου εξοπλισμού και λογισμικών σε μαθητές και καθηγητές, καθώς και την ανάπτυξη μιας κεντρικής πλατφόρμας με εξειδικευμένο καλλιτεχνικό υλικό. Στον άξονα του περιεχομένου, το 45,3% (68 άτομα) επισημαίνει την ανάγκη για προσαρμογή των αναλυτικών προγραμμάτων, προτείνοντας πιο ευέλικτες δομές που θα εστιάζουν σε δημιουργικά projects και πολυτροπικές παρουσιάσεις.

Τέλος, το 34,7% των συμμετεχόντων (52 άτομα) αναδεικνύει τη σημασία της επαγγελματικής ενδυνάμωσης μέσω της σύστασης διαδικτυακών κοινοτήτων πρακτικής (communities of practice). Τέτοια δίκτυα θα επέτρεπαν την ανταλλαγή ιδεών, τεχνικών και καλών πρακτικών, ενισχύοντας τη συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών των τεχνών. Συνολικά, οι προτάσεις αυτές καταδεικνύουν ότι οι εκπαιδευτικοί δεν απορρίπτουν τη χρήση της τεχνολογίας, αλλά διεκδικούν τις αναγκαίες θεσμικές και υλικοτεχνικές συνθήκες που θα μετατρέψουν την εξ αποστάσεως τέχνη σε μια ουσιαστική και ποιοτική μαθησιακή εμπειρία.

Πίνακας 1: Συνοπτική Παρουσίαση των Αποτελεσμάτων της Έρευνας

Θεματική Ενότητα	Εύρημα	Ποσοστό / Αριθμός
1. Δημογραφικά Στοιχεία	Εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης	88 (58,7%)
	Εκπαιδευτικοί Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης	62 (41,3%)
	Ειδικότητα Εικαστικών	64 (42,7%)
	Ειδικότητα Μουσικής	42 (28%)
	Ειδικότητα Θεάτρου / Θεατρικής Αγωγής	26 (17,3%)
	Ειδικότητα Χορού	18 (12%)
2. Προκλήσεις στην εξ αποστάσεως διδασκαλία	Έλλειψη επαρκούς υλικοτεχνικής υποδομής	102 (68%)
	Δυσκολία ενεργοποίησης και συμμετοχής μαθητών	91 (60,7%)
	Δυσκολία διατήρησης βιωματικού χαρακτήρα του μαθήματος	84 (56%)
	Περιορισμένη επιμόρφωση στο αντικείμενο	76 (50,7%)

Θεματική Ενότητα	Εύρημα	Ποσοστό / Αριθμός
3. Ευκαιρίες – Θετικά στοιχεία	Ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων	96 (64%)
	Νέες μορφές ψηφιακής καλλιτεχνικής έκφρασης	72 (48%)
	Ευελιξία και ενίσχυση αυτονομίας μαθητών	69 (46%)
4. Προτάσεις για βελτίωση	Ανάγκη για στοχευμένη επιμόρφωση	110 (73,3%)
	Ενίσχυση τεχνολογικής και υλικοτεχνικής υποδομής	94 (62,7%)
	Προσαρμογή αναλυτικών προγραμμάτων	68 (45,3%)
	Δημιουργία κοινοτήτων ανταλλαγής καλών πρακτικών	52 (34,7%)

Συζήτηση

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας επιβεβαιώνουν την πολυπλοκότητα και τις ιδιαιτερότητες της εξ αποστάσεως διδασκαλίας στα καλλιτεχνικά μαθήματα, φανερώνοντας έναν τομέα της εκπαιδευτικής πράξης που επηρεάστηκε καθοριστικά από την πανδημία COVID-19. Οι εμπειρίες των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών δείχνουν πως, ενώ καταγράφηκαν σημαντικές δυσκολίες, ταυτόχρονα αναδύθηκαν ευκαιρίες για αναστοχασμό και καινοτομία στην καλλιτεχνική εκπαίδευση.

Οι προκλήσεις της καλλιτεχνικής διδασκαλίας σε ψηφιακά περιβάλλοντα

Η συντριπτική πλειονότητα των εκπαιδευτικών περιέγραψε τη μετάβαση στην εξ αποστάσεως καλλιτεχνική εκπαίδευση ως ιδιαίτερα απαιτητική, γεγονός που συνδέεται άμεσα με τη βιωματική, σωματική και διαδραστική φύση των καλλιτεχνικών μαθημάτων (Freedman, 2003· Duffy, 2021). Η έλλειψη φυσικής παρουσίας δυσχέρανε την αυθεντική καλλιτεχνική αλληλεπίδραση και περιόρισε την εκφραστική ελευθερία των μαθητών, ιδίως σε αντικείμενα όπως το θέατρο και η μουσική, όπου η συλλογική δημιουργία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της μαθησιακής διαδικασίας (Wilson, 2013· Brook, 2020).

Παράλληλα, οι εκπαιδευτικοί αντιμετώπισαν σοβαρά τεχνικά και υλικοτεχνικά εμπόδια, όπως έχει καταγραφεί και σε διεθνείς μελέτες που διερευνούν τις επιπτώσεις της τηλεκπαίδευσης σε μη θεωρητικά γνωστικά αντικείμενα (Crawford et al., 2020· Bond et al., 2021). Η απουσία στοχευμένης επιμόρφωσης και η έλλειψη τεχνικής υποστήριξης ενίσχυσαν το αίσθημα επαγγελματικής μοναξιάς και ανεπάρκειας, όπως επίσης έχει επισημανθεί σε έρευνες για εκπαιδευτικούς τεχνών σε άλλες χώρες (Sabol, 2021· Kenny, 2022).

Αναδυόμενες δεξιότητες και θετικές εμπειρίες

Ωστόσο, σημαντικό ποσοστό εκπαιδευτικών ανέφερε ότι, παρά τις προκλήσεις, ανέπτυξε ψηφιακές και παιδαγωγικές δεξιότητες που δεν κατείχε προηγουμένως. Αυτό συμφωνεί με ευρήματα διεθνών μελετών που τονίζουν ότι η πανδημία λειτούργησε ως «επιταχυντής τεχνολογικής ενσωμάτωσης» για την εκπαίδευση (Trust & Whalen, 2020· Daniel, 2020). Η αξιοποίηση εργαλείων όπως το Padlet, το Jamboard ή οι εφαρμογές μουσικής παραγωγής οδήγησαν στη δημιουργία νέων μορφών καλλιτεχνικής έκφρασης και διεύρυναν το παιδαγωγικό ρεπερτόριο των εκπαιδευτικών (Barrett & Bond, 2021· Marín-Marín et al., 2021).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ευρήματα που αναδεικνύουν αυξημένη αυτονομία και αυτοέκφραση μαθητών σε ατομικές εργασίες ή βιντεο-παρουσιάσεις, επιβεβαιώνοντας μελέτες που υποστηρίζουν ότι η εξατομίκευση του ρυθμού μάθησης μπορεί να ενισχύσει τη δημιουργική εμπλοκή (Anderson, 2018· Boeskon & Kruse, 2022).

Αναγκαιότητα θεσμικής υποστήριξης και επιμόρφωσης

Η ανάγκη για ουσιαστική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών καλλιτεχνικών μαθημάτων αποτέλεσε καθολικό αίτημα των συμμετεχόντων. Αυτό ευθυγραμμίζεται με το διεθνές αίτημα για στοχευμένες στρατηγικές επαγγελματικής ανάπτυξης στους τομείς των τεχνών και της δημιουργικότητας σε ψηφιακά περιβάλλοντα (Mishra et al., 2020· O'Donoghue, 2021). Επιπλέον, προτάσεις όπως η προσαρμογή των αναλυτικών προγραμμάτων και η δημιουργία κοινοτήτων πρακτικής αντανακλούν παγκόσμιες τάσεις στην εκπαιδευτική έρευνα, όπου η συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών αναδεικνύεται σε βασικό μοχλό μετασχηματισμού (Wenger-Trayner & Wenger-Trayner, 2020).

Από την κρίση στην καινοτομία

Τέλος, η έρευνα τεκμηριώνει ότι η εξ αποστάσεως καλλιτεχνική διδασκαλία, παρά τα εμπόδια, δεν συνδέεται αποκλειστικά με απώλεια. Αντιθέτως, μπορεί –υπό τις κατάλληλες συνθήκες επιμόρφωσης, υλικοτεχνικής υποστήριξης και προσαρμοστικής παιδαγωγικής– να λειτουργήσει ως γόνιμο πεδίο για την ανανέωση των εκπαιδευτικών πρακτικών στις τέχνες (Hope, 2010· Gouzouasis, 2021).

Συμπεράσματα

Η έρευνα ανέδειξε ότι η εξ αποστάσεως διδασκαλία στα καλλιτεχνικά μαθήματα συνάντησε σοβαρές δυσκολίες λόγω της βιωματικής και διαδραστικής φύσης τους, καθώς και της απροετομασίας των εκπαιδευτικών που στερούνταν επιμόρφωσης και υποστήριξης, οδηγώντας συχνά σε επαγγελματική ανασφάλεια και κόπωση. Παράλληλα όμως προέκυψαν ευκαιρίες επαγγελματικής ανάπτυξης, με την υιοθέτηση νέων εργαλείων και δημιουργικών προσεγγίσεων, ενώ τονίστηκε η ανάγκη θεσμικής αναγνώρισης, μακροπρόθεσμης στρατηγικής και επένδυσης στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Τέλος, η εμπειρία της πανδημίας έδειξε ότι η τέχνη μπορεί να ανθήσει ακόμη και σε αντίξοες συνθήκες, αναδεικνύοντας τη σημασία της ως μέσου έκφρασης, επικοινωνίας και στήριξης, και προσφέροντας τη δυνατότητα μετασχηματισμού της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης σε πιο ανθεκτική και συμπεριληπτική κατεύθυνση.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αγγελοπούλου, Α., & Μαρκοπούλου, Μ. (2022). Εικαστικά από απόσταση: Νέες παιδαγωγικές πρακτικές στη δημοτική εκπαίδευση. *Εκπαίδευση & Τέχνη*, 7(1), 22–38.
- Αναγνωστοπούλου, Α., & Σγουρός, Ν. (2021). Η καλλιτεχνική εκπαίδευση στην περίοδο της τηλεεκπαίδευσης: Προκλήσεις και προοπτικές. *Παιδαγωγικός Λόγος*, 3(2), 45–61.
- Anderson, T. (2018). *The theory and practice of online learning*. Athabasca University Press.
- Andrade, H. (2000). Using rubrics to promote thinking and learning. *Educational Leadership*, 57(5), 13–19.
- Barrett, H. (2007). Researching electronic portfolios and learner engagement: The REFLECT Initiative. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 50(6), 436–449.
- Barrett, M. S., & Bond, V. L. (2021). Teaching arts in the pandemic: Challenges and digital innovations. *International Journal of Education & the Arts*, 22(1), 1–21.
- Belshaw, D. (2011). *What is digital literacy?* Durham University.
- Boeskov, K., & Kruse, A. (2022). Digital music education: Reflections from COVID-19 teaching. *Music Education Research*, 24(1), 34–49.
- Bond, M., Bedenlier, S., Marín, V. I., & Händel, M. (2021). Emergency remote teaching in higher education: Mapping the first global online semester. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18, 50.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Brook, P. (2020). *The Empty Space*. Penguin Books.
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods* (5th ed.). Oxford University Press.
- Burnard, P. (2007). Rethinking the imperatives for reflective practices in arts education. *International Journal of Education & the Arts*, 8(3), 1–20.
- Burnard, P., & White, J. (2008). Creativity and performativity: Counterpoints in British and Australian education. *British Educational Research Journal*, 34(5), 667–682.
- Crawford, J. et al. (2020). COVID-19: 20 countries' higher education intra-period digital pedagogy responses. *Journal of Applied Learning & Teaching*, 3(1), 1–20.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2017). *Designing and conducting mixed methods research* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Daniel, S. J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 49, 91–96.
- Dewey, J. (1934). *Art as Experience*. Minton, Balch & Company.
- Duffy, P. (2021). The embodied absence in online arts education. *Arts Education Policy Review*, 122(3), 127–139.

- Economou, A. (2010). *Open and Distance Learning: Tools and Techniques*. Εκδόσεις Παπασωτηρίου.
- Economou, M. (2010). Museum virtual tours: A case study on the use of new technologies in museum education. In *International Conference on Education and New Learning Technologies*.
- Economou, M., & Meintani, E. (2011). Promoting access to cultural heritage through digital storytelling: The case of the “MyStory” project. *Museums and the Web Conference*.
- Economou, M., & Meintani, E. (2011). Promoting museum digital engagement through online tools and applications. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 11(2), 65–76.
- Efklides, A., & Metallidou, P. (2003). *Η γνωστική ψυχολογία στην εκπαίδευση*. Εκδόσεις Ζήτη.
- Efklides, A., & Metallidou, P. (2003). *Learning and teaching in the 21st century: Educational psychology*. Gutenberg.
- Efland, A. D. (2002). *Art and cognition: Integrating the visual arts in the curriculum*. Teachers College Press.
- Eisner, E. W. (2002). *The arts and the creation of mind*. Yale University Press.
- European Commission. (2017). *Arts education in Europe: State of the art and policy developments*. Publications Office of the EU.
- European Commission. (2019). *Key competences for lifelong learning*. Publications Office of the European Union.
- Fowler, F. J. (2014). *Survey research methods* (5th ed.). SAGE Publications.
- Freedman, K. (2003). *Teaching visual culture: Curriculum, aesthetics, and the social life of art*. Teachers College Press.
- Gauntlett, D. (2011). *Making is connecting: The social meaning of creativity from DIY and knitting to YouTube and Web 2.0*. Polity Press.
- Gouzouasis, P. (2021). Arts-based research and e-learning: Learning to teach music during COVID-19. *Music Education Research*, 23(2), 147–161.
- Harasim, L. (2012). *Learning theory and online technologies*. Routledge.
- Henriksen, D., Mishra, P., & Fisser, P. (2016). Creativity and technology in education: An international perspective. *TechTrends*, 60(1), 30–40.
- Hope, S. (2010). Arts education in a digital world. *Arts Education Policy Review*, 111(2), 39–45.
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ). (2020). *Επιμόρφωση εκπαιδευτικών για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση*. ΙΕΠ.
- Ippolito, J. (2002). Accommodating the unstable: Variable media as a conservation strategy. *Guggenheim Museum Publications*, 47(2), 47–52.
- Καλαμαρά, Α. (2021). Ψηφιακές προσεγγίσεις στα Εικαστικά μαθήματα: Ανάγκες και ελλείψεις στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. *Εκπαίδευση & Τέχνη*, 6(1), 14–27.
- Καψάλης, Α., & Αλεξίου, Ε. (2021). Η καλλιτεχνική εκπαίδευση στην ψηφιακή εποχή: Προκλήσεις και διδακτικές πρακτικές. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 73, 45–62.

- Kenny, A. (2022). Arts education post-pandemic: Equity, creativity and wellbeing. *Australian Journal of Education*, 66(1), 43–56.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice Hall.
- Koutsopoulos, K. (2020). *Η Ψηφιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα μετά την Πανδημία*. Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας.
- Koutsopoulos, K. (2015). A digital pedagogy approach for art education in the 21st century. *Themes in Science and Technology Education*, 8(2), 71–86.
- Koutsopoulos, K. (2015). Digital technologies in art education: Challenges and opportunities in the Greek educational context. *International Journal of Art & Design Education*, 34(2), 176–188.
- Laurillard, D. (2012). *Teaching as a design science: Building pedagogical patterns for learning and technology*. Routledge.
- Μακρή, Κ., & Αθανασίου, Ε. (2021). Η Τέχνη στην Ψηφιακή Τάξη: Προκλήσεις και Εμπειρίες των Εκπαιδευτικών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. *Εκπαίδευση & Τέχνη*, 6(2), 45–59.
- Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2014). The effectiveness of online and blended learning: A meta-analysis of the empirical literature. *Teachers College Record*, 116(1), 1–47.
- Mishra, P., Henriksen, D., & Mehta, R. (2020). Rethinking technology and creativity in the time of COVID-19. *TechTrends*, 64, 200–202.
- Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
- O'Donoghue, D. (2021). Online learning in the arts: A critique of technology in education. *Studies in Art Education*, 62(2), 151–160.
- OECD. (2020). *The impact of COVID-19 on education: Insights from Education at a Glance 2020*. OECD Publishing.
- Ohler, J. (2013). *Digital storytelling in the classroom: New media pathways to literacy, learning and creativity*. Corwin Press.
- Pariser, D., & Fine, G. A. (2021). Art education, digital culture, and the crisis of presence. *Studies in Art Education*, 62(2), 93–106.
- Parry, R. (2007). *Recoding the museum: Digital heritage and the technologies of change*. Routledge.
- Paul, C. (2015). *Digital art* (3rd ed.). Thames & Hudson.
- Polanyi, M. (1966). *The tacit dimension*. Doubleday.
- Robin, B. (2008). Digital storytelling: A powerful technology tool for the 21st-century classroom. *Theory into Practice*, 47(3), 220–228.
- Robinson, K. (2011). *Out of our minds: Learning to be creative* (2nd ed.). Capstone Publishing.
- Sabol, R. F. (2021). Teaching art online: Adjusting to the new normal. *Art Education*, 74(2), 12–19.
- Schon, D. (1987). *Educating the reflective practitioner*. Jossey-Bass.

- Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3–10.
- Tomlinson, C. A. (2001). *How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms*. ASCD.
- Trust, T., & Whalen, J. (2020). Should teachers be trained in emergency remote teaching? Lessons from COVID-19. *Journal of Technology and Teacher Education*, 28(2), 189–199.
- UNESCO. (2020). *Arts education and the COVID-19 pandemic: Opportunities for change*. UNESCO.
- UNESCO. (2021). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. UNESCO Publishing.
- Χατζηνικολάου, Μ., & Καραγιάννη, Α. (2022). Από την αίθουσα στη σύνδεση: Ψηφιακές πρακτικές στην καλλιτεχνική διδασκαλία στην Ελλάδα. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 20(1), 34–50.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press.
- Wenger-Trayner, E., & Wenger-Trayner, B. (2020). *Learning to make a difference: Value creation in social learning spaces*. Cambridge University Press.
- Wilson, B. (2013). *Teaching Children Art*. Pearson Education.

Όροι Έκδοσης, Πνευματικά Δικαιώματα και Ακαδημαϊκή Δεοντολογία

Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει τις εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν στο πλαίσιο των εργασιών του Συνεδρίου. Οι απόψεις που διατυπώνονται στα κείμενα είναι αποκλειστικά προσωπικές απόψεις των συγγραφέων και δεν εκφράζουν απαραίτητα τις θέσεις της Οργανωτικής ή της Επιστημονικής Επιτροπής.

Ευθύνη Συγγραφέων & Πνευματικά Δικαιώματα: Κάθε συγγραφέας φέρει την πλήρη και αποκλειστική ευθύνη για το περιεχόμενο του κειμένου του. Οι συγγραφείς εγγυώνται ότι τα κείμενά τους αποτελούν προϊόν πρωτότυπης επιστημονικής εργασίας και ότι έχουν εξασφαλίσει όλες τις απαραίτητες γραπτές άδειες για τη χρήση υλικού (εικόνες, διαγράμματα, εκτενή αποσπάσματα κ.λπ.) που υπόκειται σε πνευματικά δικαιώματα τρίτων.

Χρήση Τεχνητής Νοημοσύνης (TN): Στο πλαίσιο της ακαδημαϊκής ακεραιότητας, οι συγγραφείς δηλώνουν ότι η χρήση εργαλείων Παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης (GenAI), όπου αυτή πραγματοποιήθηκε, περιορίστηκε αποκλειστικά σε υποστηρικτικό επίπεδο (π.χ. γλωσσική επιμέλεια, οργάνωση δομής). Η τελική επιστημονική κρίση, η επαλήθευση των πηγών και η αυθεντικότητα των συμπερασμάτων παραμένουν αποκλειστική ευθύνη των φυσικών προσώπων-συγγραφέων.

Οι επιμελητές/τριες της έκδοσης και οι διοργανωτές του Συνεδρίου δεν φέρουν καμία ευθύνη για τυχόν παραβιάσεις πνευματικών δικαιωμάτων τρίτων ή για την επιστημονική ακρίβεια των στοιχείων που παρατίθενται από τους συγγραφείς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 - Ερωτηματολόγιο

Έρευνα για τις Απόψεις των Ελλήνων Εκπαιδευτικών σχετικά με την Τέχνη και την Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Οδηγίες

Σας ευχαριστούμε για τη συμμετοχή σας στην έρευνα. Παρακαλούμε να απαντήσετε με ειλικρίνεια και ακρίβεια. Οι απαντήσεις σας θα παραμείνουν ανώνυμες και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς.

Μέρος Α: Προσωπικά Στοιχεία και Επαγγελματικό Προφίλ

1. **Φύλο:**
 - Άνδρας
 - Γυναίκα
 - Άλλο / Δεν επιθυμώ να απαντήσω
 2. **Ηλικία:**
 - < 30
 - 31-40
 - 41-50
 - 51-60
 - > 60
 3. **Ειδικότητα:**
 - Εικαστικά
 - Μουσική
 - Θέατρο
 - Χορός
 - Άλλο (παρακαλώ αναφέρετε): _____
 4. **Βαθμίδα εκπαίδευσης:**
 - Πρωτοβάθμια
 - Δευτεροβάθμια
 5. **Έτη διδακτικής εμπειρίας στα καλλιτεχνικά μαθήματα:**
 - 0-5
 - 6-10
 - 11-15
 - 16+
-

Μέρος Β: Εμπειρίες και Χρήση Ψηφιακών Εργαλείων

6. Πόσο εξοικειωμένος/η είστε με τη χρήση ψηφιακών εργαλείων και πλατφορμών για την εξ αποστάσεως διδασκαλία;
 - Καθόλου
 - Λίγο
 - Μέτρια
 - Πολύ
 - Εξαιρετικά
7. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ψηφιακά μέσα για τη διδασκαλία των καλλιτεχνικών μαθημάτων;
 - Ποτέ
 - Σπάνια
 - Μερικές φορές
 - Συχνά
 - Πάντα
8. Πόσο υποστηρίζετε από το σχολείο ή το διδακτικό σας περιβάλλον στην εφαρμογή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης;
 - Καθόλου

- Λίγο
- Μέτρια
- Πολύ
- Πάρα πολύ

Μέρος Γ: Προκλήσεις και Δυσκολίες στην Εξ Αποστάσεως Καλλιτεχνική Εκπαίδευση

9. Ποιες από τις παρακάτω προκλήσεις αντιμετωπίσατε κατά τη διδασκαλία της τέχνης εξ αποστάσεως; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία)
- Τεχνικές δυσκολίες (π.χ. κακή σύνδεση, έλλειψη εξοπλισμού)
 - Περιορισμένη αλληλεπίδραση με τους μαθητές
 - Δυσκολία στη μεταφορά βιωματικών και χειρωνακτικών δραστηριοτήτων
 - Έλλειψη υποστήριξης ή κατάρτισης για τα ψηφιακά εργαλεία
 - Χρονικοί περιορισμοί
 - Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε): _____
10. **Ανοικτή ερώτηση:** Ποια ήταν η μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετωπίσατε στην εξ αποστάσεως διδασκαλία των καλλιτεχνικών μαθημάτων;

Μέρος Δ: Ευκαιρίες και Θετικές Πτυχές

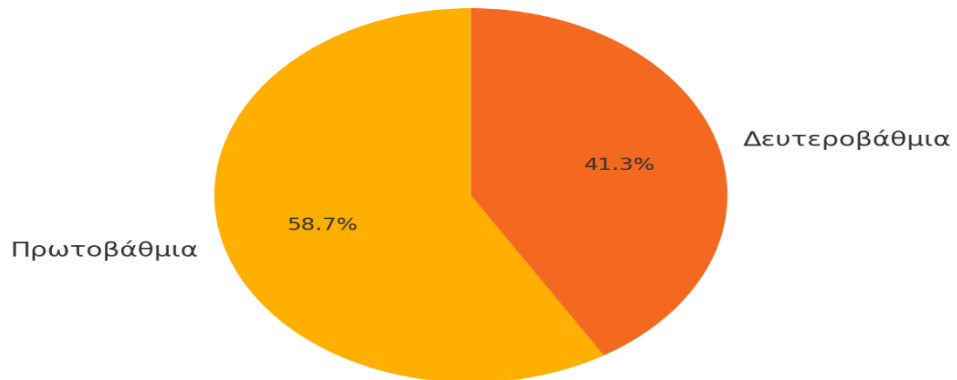
11. Ποιες θετικές πλευρές εντοπίσατε στη χρήση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στα καλλιτεχνικά μαθήματα; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία)
- Δυνατότητα χρήσης ποικίλων ψηφιακών εργαλείων και εφαρμογών
 - Ευκολότερη πρόσβαση σε εκπαιδευτικό υλικό
 - Ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων σε μαθητές και εκπαιδευτικούς
 - Ευελιξία στο πρόγραμμα διδασκαλίας
 - Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε): _____
12. **Ανοικτή ερώτηση:** Ποια ήταν η πιο σημαντική ευκαιρία που πιστεύετε ότι προσέφερε η εξ αποστάσεως διδασκαλία στην εκμάθηση της τέχνης;

Μέρος Ε: Προτάσεις για Βελτίωση

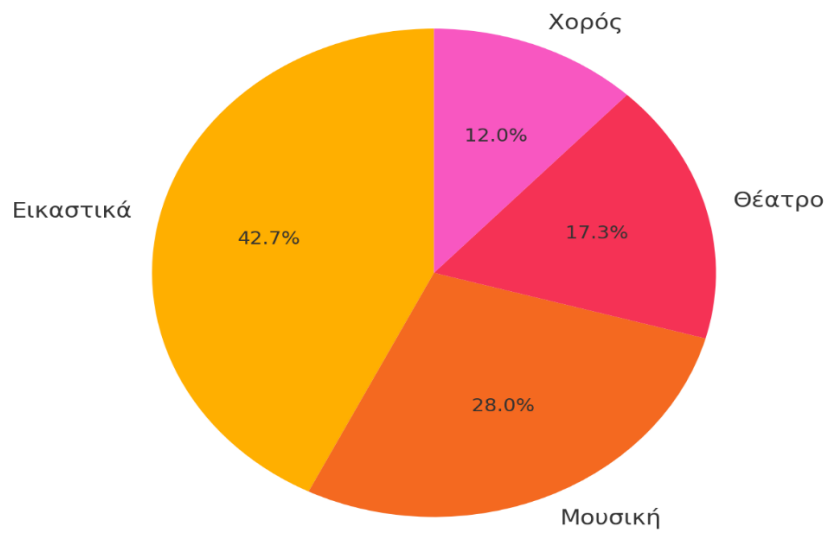
13. Ποιες προτάσεις θεωρείτε πιο σημαντικές για τη βελτίωση της εξ αποστάσεως καλλιτεχνικής εκπαίδευσης; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία)
- Καλύτερη τεχνική υποδομή και πρόσβαση σε εξοπλισμό
 - Συνεχής επιμόρφωση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών
 - Δημιουργία ειδικού ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού για την τέχνη
 - Ενίσχυση της αλληλεπίδρασης και συνεργασίας μαθητών
 - Υποστήριξη και καθοδήγηση από το εκπαιδευτικό σύστημα
 - Άλλο (παρακαλώ αναφέρετε): _____
14. **Ανοικτή ερώτηση:** Παρακαλούμε αναπτύξτε τυχόν άλλες ιδέες ή προτάσεις που πιστεύετε ότι μπορούν να βελτιώσουν την εξ αποστάσεως εκπαίδευση στα καλλιτεχνικά μαθήματα.
- Ευχαριστούμε θερμά για τη συμμετοχή σας!**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2 – Αποτελέσματα Έρευνας

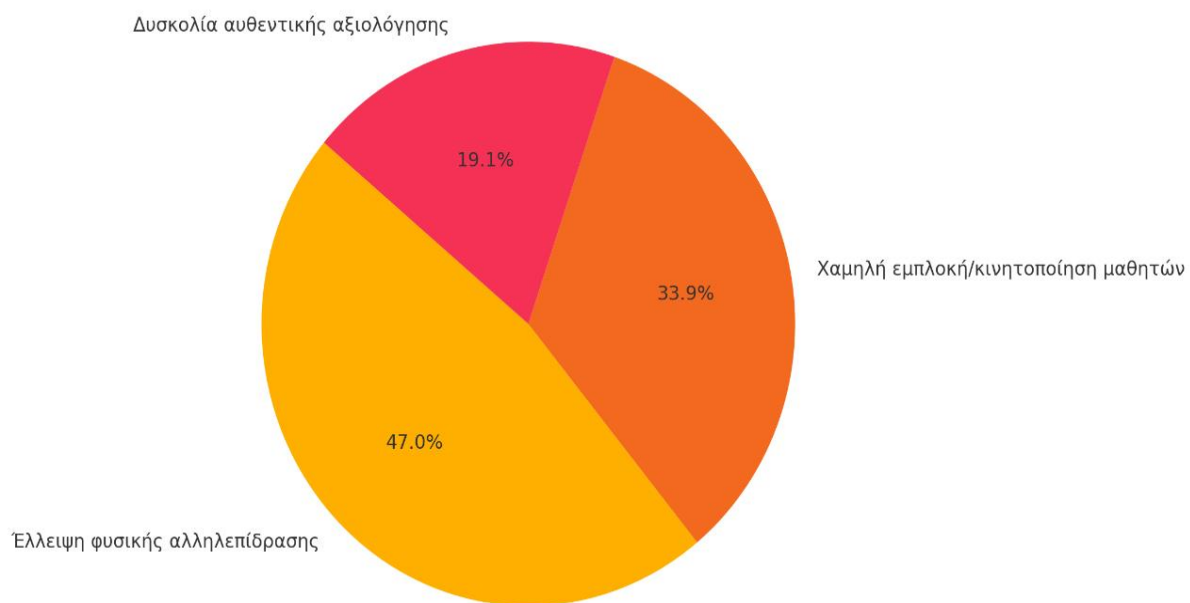
Επίπεδο Εκπαίδευσης

Ειδικότητα Εκπαιδευτικών

Παιδαγωγικές Προκλήσεις

Τεχνολογικές Προκλήσεις

